

ทิศเบื้องหลัง และเบื้องขวา - ชัย

- ๔ -

๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๓

วันนี้จะพูดเรื่องทิศเบื้องหลัง ก็อุปสรรคบรรยาย ค่อย
จากทิศเบื้องหน้า คือบีภามารดา ซึ่งได้พิจารณาแล้วใน
วันก่อน ในฐานะที่เป็นเรื่องคู่กัน. อยากจะขอให้ทุก ๆ องค์
ทบทวนถึงหลักที่เราจะต้องถือเป็นหลักสำคัญทั่ว ๆ ไปไว้เสมอ
ว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อไปนิพพาน. มนุษย์ที่กำลังอยู่ในสภาพ
อย่างไร สถานะอย่างไร ก็ต้องมีความมุ่งหมายเพื่อไปนิพพาน.
คือไปสู่ที่สิ้นสุดของการที่จะต้องเป็นอะไร หรือเป็นอย่างไร ;
อย่างน้อยก็โดยทางจิตใจ ที่เราหมดความรู้สึกว่าเราเป็นอะไร
จึงจะจบเรื่อง. ที่นี้จะให้ความคิดขึ้นมาว่า ทุกอย่างนี้มันเป็นไปได้ เพื่อสิ่งที่ควร
จะเป็นไป : แปลว่ามองชีวิตในลักษณะที่ไม่น่าเกลียดน่ากลัวอะไร ; คือไม่มอง
ในแง่ร้าย. แต่แล้วก็มองในแง่ดีจนถึงกับว่า น่าพิศมัย น่าหลงใหล ในทาง
เอรีกอร์ยทางเนื้อทางหนัง. เรามองชีวิตในแง่ที่เป็นการเดินทาง : ถ้าเดินก็
ก็น่าชื่นใจ, ถ้าเดินไม่คึกก็น่าเศร้า มีแต่อย่างนั้น.

๕๒๑

ที่นี้เราก็มองดูตัวเอง ในฐานะเป็นจุดศูนย์กลางที่มีอะไรแวดล้อม อย่างที่เรียกว่าทิศทางต่าง ๆ. เพราะว่ามันจะต้องไปด้วยกัน อย่างที่เรียกว่าไปคนเดียว ไม่ได้สำหรับขรรค์วรรณ. เพศขรรค์วรรณไม่ควรจะถือว่าเป็นบาปเป็นกรรมอะไร ควรจะถือว่าเป็นการเดินทางที่มันเป็นพวก ๆ ฟุ้งกันเป็นพวก ๆ. สำหรับพระหรือบรรพชิต ก็มีความมุ่งหมายที่จะไม่ให้มันเป็นพวก; ให้มันไปเดี่ยว หรือไปสะดวก. ถึงอย่างนั้นการไปเป็นพวกก็ไม่ควรจะถือว่า มันเป็นโทษร้าย หรือเป็นบาปกรรม; ควรจะถือว่าเป็นการแสดงความสามารถ. ถ้าใครต้องการจะไปเดี่ยวก็มีสิทธิ์ที่จะทำได้ และเรียกว่ามีโชคดีกว่า. ก็เป็นอันว่าไม่ต้องถือว่าชีวิตนี้เป็นบาปกรรม หรือสิ่งที่มันไปในแง่ร้าย เหมือนที่คนเข้าใจกันอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะพวกฝรั่ง.

บางคนเอาพุทธศาสนาไปเปรียบว่าเหมือนกับปรัชญา ของโซเฟียนอส-เออร์ ที่มองทุกสิ่งในแง่ร้าย. ผมไม่เห็นด้วย; ถือว่าธรรมชาติแท้ ๆ ของธรรมชาตินี้ไม่ใช่แง่ดี หรือแง่ร้าย; มันแล้วแต่เราจะจัดจะทำมัน. ถ้าเราจะไปมัวจกมัวทำให้เป็นดีเป็นร้ายมันก็ยุ่ง สู้ให้มันเป็นไปตามธรรมชาติของมันไม่ได้. เราจะต้องการแก้ไข ที่เป็นประโยชน์ เราก็เอาในแง่ไหน ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ ให้เป็นการเดินทางดีกว่า. ที่เขาไปจัดสิ่งนั้นดังนี้ หรือภาวอย่างนั้นอย่างนี้ ความคิดอย่างนั้นอย่างนี้ว่าเป็นบุญ – เป็นบาป เป็นดี – เป็นชั่ว เป็นกุศล – เป็นอกุศลนั้นเป็นเรื่องสมมุติบัญญัติไปตามความรู้สึกของคน ผู้มีความต้องการ. ถ้าไม่ต้องการมันก็ไม่เป็นดีเป็นชั่วอะไรได้; หรือถ้าเกิดมีความต้องการที่ไม่เหมือนกัน คนหนึ่งก็จะเห็นเป็นดี. คนหนึ่งก็จะเห็นเป็นชั่ว. ฉะนั้นให้ถือว่าโดยธรรมชาติทั่วไปแล้วธรรมชาติเหล่านั้นไม่ได้เป็นดีหรือเป็นชั่ว; หมายความว่าเปิดโอกาสให้มนุษย์ปรับปรุงเอาตามความต้องการของตนได้; หากมนุษย์เฝ้ากับปรับปรุงไปอย่างหนึ่ง,

มนุษย์ฉลาดก็ปรับปรุงไปอีกอย่างหนึ่ง. ฉะนั้น การรู้จักธรรมชาติที่ถูกต้องนั้นแหละเรียกว่าเป็นการดี ที่แท้จริงเป็นกุศล.

เพราะฉะนั้นผมจึงทึ่งพิงใจ ขอให้ทุกคนมองสิ่งต่าง ๆ ในแง่ลึก, อย่ามองแต่เพียงแค่สมมุติบัญญัติ หรือการแต่งตั้งอย่างนั้นอย่างนี้. ถ้าเป็นอย่างนั้นเรียกว่ามันถูกชักจูงโดยทางวิญญาณ ไม่เป็นอิสระ; ก็คือความโง่. ฉะนั้นต้องมองสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ แล้วก็เลือกได้ในทางที่จะอยู่เหนือ คือไม่มีความทุกข์เพราะสิ่งเหล่านั้น. นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมเราจะต้องพิจารณาสิ่งต่าง ๆ แม้ที่สุดแต่เรื่องภายในกรอบคร่าว เรื่องโรแมนติคต่าง ๆ นี้ ก็ยังต้องพิจารณากันในลักษณะที่ลึกซึ้งซึ่งเป็นปรมาัตถ์เหมือนกัน.

สำหรับเรื่องบุตถบรรพชา ซึ่งเป็นทิศเบื้องหลัง หรือว่าเป็นคู่กันกับทิศเบื้องหน้า; ฉะนั้นการพิจารณาก็เป็นไปได้ในทางเปรียบเทียบมาก่อน. คำว่าเบื้องหน้าเบื้องหลังนี้มีหลายความหมาย; ภาษาไทยก็ดัดได้ บางทีหน้ากับหลังก็เหมือนกัน; “ต่อหน้าหน้า” “ต่อหลังหลัง” นี่กลายเป็นสิ่งเดียวกัน. แต่เบื้องหน้าในที่นี้หมายความว่าอยู่ข้างหน้า เห็นก่อน คุกก่อน ต้องคุกก่อน ต้องจัดการก่อน, ต้องนึกไว้เป็นเบื้องหน้า คือออกหน้าสิ่งใดๆ. ส่วนเบื้องหลังนั้นมันก็ตรงกันข้ามในทางที่จะมอง แต่ว่ามันก็มีภาระไม่น้อยกว่ากันในทางที่จะปฏิบัติ คือปฏิบัติให้เหมาะสมแก่การที่เรียกว่าเบื้องหลังข้างหลัง.

ถ้าเรามองกันตั้งแต่ระดับต่ำๆ ก็คือความกลัวในระดับต่ำๆ มันก็มองเห็นไปว่า คนโดยมากไม่เห็นว่าเป็นทิศเบื้องหลังก็ได้; อาจเห็นบุตถบรรพชาเป็นทิศเบื้องหน้า เป็นภาระข้างหน้า. ถ้ามีความหลงรักด้วยกิเลสแล้วก็ยังเป็นเบื้องหน้ายิ่งขึ้นไปอีก; นี่ก็ท้องระว้าง มันจะกลายเป็นโง่มากขึ้นๆ แล้วก็กลายเป็นทำผิดก็ได้.

ที่นี้ สูงขึ้นมามาก จากความที่ไม่เป็นที่ยึดแห่งความหลง ก็เป็นกำลังใจ อย่างที่เคยแนะให้ดูว่าทุกคนมีบุตตรภรรยาคือกำลังใจ สำหรับปฏิบัติหน้าที่การงาน อาชีพ ธรรมะอะไรต่าง ๆ สดุดีไม่ลายมือ. นี่มันก็เป็นระดับของบุญคนที่ รู้จักในสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตเท่านั้น หรือเขาคำสั่งเข้าใจอย่างนั้นด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม. ถ้าไม่มีบุตตรภรรยาคือเครื่องคอยเป็นกำลังใจแล้ว คุณจะไม่มีใครทำอะไรอย่าง จริง ๆ จัง ๆ.

ที่นี้ก็มีมืองี้จากข้อนี้ทำให้เห็นชัดอยู่ในแก้วแล้วว่า บุตตรภรรยา แม้จะจัด เป็นข้างหลัง มันก็เป็นกำลังดันให้ไปข้างหน้า ไม่ใช่เป็นเครื่องถ่วง, ถ้าเป็นของ หนักเป็นเครื่องถ่วงก็หมายความว่า มันถึงมันกระชากรั้งให้ถอยกลับไปทางหลัง. ที่นี้ถ้ามีกำลังใจเกิดมาจกบุตตรภรรยา นี่ก็เท่ากับบุตตรภรยานั่น เป็นกำลังดัน ให้รุกไปข้างหน้า, คือดันให้ไปข้างหน้า. มันก็ควรจะถือเอาเป็นคติที่ดีกว่า ที่จะถือว่า เป็นเรือพ่วง เป็นของหนัก เป็นของดึงขารั้งแขนอะไรไว้.

เราก็เลยถือเอาคติอันนี้ ว่าคุณไปข้างหน้า นั้นไปไหนกันต่อไป? ก็ให้ มันกลายเป็นว่า ไปให้ถึงที่สุดยังจุดหมายปลายทางของความเป็นมนุษย์, อย่าให้ คุณไปเพียงเพื่อกิน เพื่อถาม เพื่อเกียรติ เป็นเรื่องโลก ๆ ของคนที่หลงใหลอยู่ ในเนื้อหนัง. นั่นแหละจึงแนะนำให้มองให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนจะต้องไปนิพพาน มีบุตตรภรรยาก็ไม่เกิดเป็นภาระหนัก; ถ้าเราทำให้เขาเข้าใจในอุตมคติอันนี้ ว่าทุกคนเกิดมาเพื่อไปนิพพาน.

ตามที่ผมได้ฟัง ได้สังเกตมองเห็นอยู่ชัด หรืออย่างน้อยก็ได้ยินแว่ว ๆ พอเป็นรูปเป็นร่างว่าวัฒนธรรมไทยแท้โบราณ เขามีการพร่ำถึงสิ่งที่เรียกว่านิพพาน กันอยู่ให้เขาไปหมกในบ้นในเรือน จะมีการพูดถึงคำว่านิพพาน, จะสอนให้อุทิศ ตั้งใจทำสิ่งใด เพื่อเป็นนิสสัยปัจจัยแก่พระนิพพานเสมอ. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ

ก็จะไถ่ขึ้น; เพราะผมจำได้ เมื่อผมเด็ก ๆ ทั่วเล็ก ๆ ก็ได้ยินคนเฒ่าคนแก่พูดกัน แต่เรื่องว่า “ขอให้เป็นนั้ญบ้ญญแก่พระนิพพาน” อย่างนั้นเสมอไป จนมันกลายเป็นวัฒนธรรมประจำปากไม่เลย. ก็แปลว่าเราทำให้เรื่องของพระนิพพานเป็นเรื่องจุลหมายปลายทางของมนุษย์กันทุกคน. เด็ก ๆ ก็มีการไถ่ขึ้นได้ฟังสิ่งนี้แล้ว. แม้ว่าจะยังไม่เข้าใจว่านิพพานคืออะไร; มันก็ค่อยคิดตามต่อไป. เรื่องนี้มันสำคัญมาก คือว่ามันจะขัดกับ ศักดิ์บุญหย่องยาก ความทุกข์อะไรต่าง ๆ.

ตามที่เราสังเกตเห็น เวลาปัญหานี้ในครอบครัว ที่ว่าไม่มีเงินพอให้ลูกจะเล่าเรียนเป็นคิเป็นติได้; พ่อแม่ก็เลยทรมานใจ ทุกข์ระทมอยู่เสมอ. นี่มันเป็นบาปกรรม เกิดขึ้นมาโดยการที่ตั้งใจไว้ผิดเท่านั้นเอง. ถ้าถือตามวัฒนธรรมเก่าว่า จะไปนิพพานกันแล้ว มันก็ไม่มีปัญหาในเรื่องที่จะหาเงินให้พอสำหรับส่งให้ลูกไปเรียนเมืองนอก. ปัญหาที่มันเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา ก็เพราะไม่เข้าใจจุดหมายปลายทางของมนุษย์. ถ้าพ่อแม่มีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องนี้แล้ว ปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิด สำหรับถึงกับจะเป็นทุกข์. จะหาเงินให้มาก จะมีอะไรให้มาก ให้ลูกได้เรียนดี มันก็ทำได้; แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

ที่นี้ มันมีข้อแตกแยกเหมือนกับว่า พ่อเกิดต้องการจะให้ลูกดีไปในทางธรรม ทางศาสนา หรือเพื่อไปนิพพาน; ส่วนแม่เขาไม่เอาด้วย เขาไม่รู้ไม่เห็นด้วย ไม่รู้เรื่องเอาเสียเลย มันก็เป็นความยุ่งยากลำบากที่เกิดขึ้น ถึงกับเป็นทุกข์ทรมาน; เป็นปัญหาที่เรียกว่า ทำให้ปวดหัวกันบ่อย ๆ. ช่วงพ่อมีความคิด หรือมีความตั้งใจตัดสินใจ ในเรื่องที่จะต้องให้ดีไปในทางนิพพาน อย่างนี้ปัญหามันก็จะไม่มีมากมายอะไรนัก เพราะคนจนเท่าไรมันก็ทำได้; มีเพียงแต่พอกินพอใช้มันก็ทำได้, มีเงินมากก็ทำได้. ถ้าคิดแต่เรื่องดี เรื่องเด่นทางโลกกันแล้ว มันต้องเกี่ยวกับเรื่องเงิน เรื่องอะไรไปในทำนองนั้น. มันก็เลยต้องไปหาวิชาวิภูติ, ถึงไปหา

คอร์ปชั่น ทุกจริตบ้าง อะไรบ้าง; ฉะนั้นมันก็ต้องเอามาคิดดู ในปัญหาเรื่องบุครภรรยา.

ถ้าเผชิญทั้งคู่สามีภรรยาที่มีความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าชีวิตตรงกัน เรื่องก็จะราบรื่นมาก แล้วก็จะเป็นอย่างสงบเย็นเหมือนคนโบราณ; และมีความถี่ไปในทางที่ถูกต้อง ไม่ใช่ความเห่อทะเยอทะยานอย่างโง่เขลา อะไร ๆ มันก็เลยพอไปหมด; สติปัญญาของลูกมันก็พอสำหรับที่จะไปนิพพาน แม้มันไม่พอสำหรับที่จะไปเรียนเป็นผู้เก่งกาจสามารถในโลกนี้. การหามาหากิน ทรัพย์สินสมบัติอะไร มันก็พอไปหมด. ทุกอย่างไม่เป็นไปเพื่อการถ่วง หรือผูกพัน หรือผูกมัด ผาตุนหุ้มแทง; มันคืออย่างนี้. เลยเกิดเป็นเรื่องระลอกสลายที่จะไปข้างหน้า เพราะไม่มีทางที่จะเกิดมาป เกิดอกุศลอะไรได้.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องมองกุศลบุครภรรยา ในลักษณะที่จะไม่เป็นทุกข์ คือเป็นเรื่องอะไรทำนองนั้น; แก่งจะเป็นไปเพื่อเป็นเพื่อนคู่หูไปนิพพาน. สำหรับภรรยาเป็นผู้แบ่งเบาภาระในการเดินทางไปนิพพาน ให้เหลือคนละครึ่ง มันก็เหลือน้อยเข้า. ส่วนบุตรนั้นมีสำหรับว่าถ้าบิดามารดาไปไม่ถึงในชาตินี้ บุตรก็รับภาระ รับมรดก. ก็จะเดินทางต่อ เพื่อให้มนุษยชาติมีวิวัฒนาการไปถึงจุดหมายปลายทางคือนิพพาน. อย่างพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่เดินทางไปถึงนิพพาน แล้วเปิดเผยหนทางอันนี้ เพื่อมนุษย์ทุกคนจะได้สิ่งที่ที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้บ้าง; ทุกคนก็เข้าใจ ก็สมัครดำรงชีวิต ชนิดที่เป็นการเดินทางไปนิพพานอยู่เรื่อย; แม้ยังไม่ถึงก็ยังเอื้อมยื่นไปตามสงครว มีส่วนเอื้อมยื่น ไม่ใช่มีส่วนเร้าร้อน. อันนี้ก็เป็นสิ่งที่ที่สุดของมนุษย์อยู่แล้ว.

ฉะนั้นการมีครอบครัวก็ไม่ควรจะมีให้มันขัดกันกับอุดมคติอันนี้; เพียงแต่เข้าไปช่วยหน่อยสำหรับความเป็นขุราวาสนั่น มันก็ตีเหมือนกัน เป็นการแสดง

สมรรถภาพอย่างสูง. ถ้าเรามองกันในแง่นี้ ปฏิบัติกันอยู่ในแง่นี้ คำว่าบุตรภรรยา ก็ไม่ใช่เครื่องตัวง, ไม่ใช่เรือฟ่วงที่ตัวง; แต่กลายเป็นเครื่องสนับสนุน, แล้วก็เครื่องตัวง; เรือลำใหญ่คือพ่อแม่ เมื่อถึงวาระสิ้นสุดลงไป เรือฟ่วงก็ถูกรับภาระสำรองหน้าที่ต่อไป. คำว่าลูกควรจะเป็นอย่างนี้; อย่าให้มันเป็นเพียงก้อนอะไรก้อนหนึ่งออกมาจากพ่อแม่, หรือเหมือนกับลูกไม้ เป็นของต้นไม้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี มันก็เป็นการรับมรดกทางร่างกาย : ลูกไม้หล่นออกมาจากต้นไม้ ก็คือเป็นพ่อแม่เรื่อย นั่นก็เป็นผู้รับมรดกทางร่างกาย; เคี้ยวเนื้อเราก็คือเป็นเนื้อรับมรดกทางวิญญาณด้วย. ลูกควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะมนุษย์มีจิตมีวิญญาณสูงกว่าต้นไม้ หรือสูงกว่าสัตว์.

คำว่าลูก มันก็มีให้หมายความถึงลูกที่เกิดออกมาจากอก จากเลือด จากเนื้ออย่างเดียว; แม้ไม่ได้เกิดมาจากรอก ก็ยังเป็นลูกได้อยู่แน่นอนแหละ. ลูกเกิดจากอกมันเป็นเรื่องร่างกาย เป็นลูกทางฝ่ายเนื้อหนังร่างกาย. มันควรจะมียูก ที่กลดออกมาจากวิญญาณ หรือลูกทางวิญญาณด้วย คือเป็นเรื่องของความหมายในทางจิตใจ. เพราะฉะนั้นเราจึงมีลูกในลักษณะอย่างอื่น นับทั้งแต่ลูกจ้างขึ้นไป: ในภาษาไทยลูกจ้างก็คือผู้ที่ทำตามความประสงค์ของเรา; แล้วก็มีลูกอะไร อีกหลาย เช่นลูกคู่ ลูกสมุน อะไรก็สุดแท้, มันมีคำว่า "ลูก" กระทั่งลูกศิษย์: ก็ล้วนแต่เป็นผู้จะรับสนองความประสงค์ ความมุ่งหมาย ในหน้าที่การงานต่อไปทั้งนั้น; จนบรรพชิตก็มีลูก คือลูกศิษย์ มีภาระหน้าที่อย่างพ่อแม่ อย่างกว้างขวางเสียอีก.

บรรพชิตถ้ามีลูกศิษย์เป็นร้อย ๆ มันก็ต้องทำอย่างเดียวกับที่พ่อแม่จะพึงกระทำต่อลูก; เพราะมันเป็นเรื่องทางวิญญาณเสียมากกว่า ในการที่มีลูกศิษย์. ทำไม่ในภาษาไทยเขาคำว่า "ลูก" ไปใช้ ? ผมเห็นว่าเป็นนิมิตที่ดีมาก ที่จะให้

มองผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยกันนี้ มีความผูกพันมากอยู่ในฐานะ ถึงกับเป็นลูก เช่น ลูกจ้าง ถ้ารักอย่างลูกมันก็หมดปัญหา. เคียงกันไม่รักลูกจ้างอย่างลูก มันก็เกิดปัญหาอันตรายขึ้นมา.

ถ้าว่า ลูกศิษย์ไม่ได้เกิดจากออก หรือเกิดมาทางเนื้อหนัง มันก็เลยเป็นลูกในทางฝ่ายวิญญาณ. ผู้ที่เป็นพ่อก็เลยมีภาระที่จะต้องทำอย่างที่เป็นพ่อขึ้นมา. เช่นพระพุทธเจ้าเขาเรียกว่า “พระพุทธบิดา” เป็นบิดาทางฝ่ายวิญญาณ. อาจารย์เขาก็เรียกกันว่า “พ่อ” เพราะเป็นพ่อทางฝ่ายวิญญาณ. ทางภาคเหนือมีคำว่า “พ่อเลี้ยง” อะไรอีกประเภทหนึ่ง, เป็นเรื่องทางฝ่ายวิญญาณอยู่ด้วยเหมือนกัน คือความรักความเมตตาความกรุณา. ต่อคนที่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย จึงจะเป็น “พ่อเลี้ยง” ที่ถูกต้อง. ส่วนพ่อเลี้ยงอันธพาล ทำนานนหลังคน ที่เข้ามาเกี่ยวข้องนั้น ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ.

ในพุทธกันแต่เรื่องลูกมีความหมายทางวิญญาณที่จะต้องได้รับความรักใคร่เมตตา ปราบปราม จับจูงไปให้ถูกทาง จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง และก็เป็นลูกในทางวิญญาณอีก. อะไร ๆ ก็เป็นเรื่องทางวิญญาณไปหมด จนเขาจะเรียกว่า บ้าวิญญาณ. เพราะเรื่องทางเนื้อหนังทางร่างกายนั้น มันมีสาระน้อย เป็นเพียงเปลือกซึ่งเป็นทั้งของเนื้อใน มีความสำคัญอย่างนั้น.

ที่นี้ การที่พระราชาจะมีทิศเบื้องหลัง มีทิศ ๆ นี้ให้เป็นทิศดวงสบายขึ้นใจ เป็นไปเพื่อกุศลนั้น มันต้องมองไปในแง่แบบนี้. ย่อมองกันไปในเรื่องที่น่าทุเรศ เท่าที่รู้สึกกันอยู่. เราอาจจะพูดว่า แม้เป็นคนยากจน ชาวไร่ชาวนา อาบเหงื่อต่างน้ำ ก็ยังมีโอกาส หรือสามารถที่จะมองสิ่งต่าง ๆ ในแง่แบบนี้ เหมือนกับบุญยา ตายาย สมัยโบราณก็ได้. เขาไม่มีความทุกข์ มีลูกก็ถือไปด้วยกันเรื่อย; พ่อทำอะไรลูกทำอย่างนั้น, พ่อไดนาลูกก็ไดนา; ลูกก็พอใจ

ที่จะคู่พอไถนา. มันไม่มีปัญหาที่จะทุกระชั้นทางวิญญาณ; เพราะมันเดินทาง
ทางกันไปเรื่อย ซึ่งมันเปิดให้มากถึงกับว่า ไม่รู้หนังสือก็ไปนิพพานได้.

กว้างโบราณในประเทศอินเดีย คนที่บรรลุนิพพานได้ไปนิพพาน
ไม่รู้หนังสือกันมาก. เกี่ยวนี้เรียนหนังสือ ไปมีปริญญาไม่มีที่สิ้นสุด. มันเกิด
เป็นปัญหาใจ ๆ เซลา ๆ ขึ้นมาให้ความทุกข์; ไม่ต้องการเรื่องที่จะดับทุกข์
ต้องการที่จะเดินเข้าไปในทางที่มีอะไรไว้; เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ
มันยั่วให้ไปวนเวียนอยู่แต่ในทางนั้น. เลยเรื่องที่ว่าคนไม่รู้หนังสือไปนิพพานได้นี้
ก็เป็นหมัน สำหรับคนเหล่านั้น. ทำให้เรามองเห็นภาพของมนุษย์ปัจจุบันนี้
กำลังบ้าคลั่ง เตือนจึก วิ่งอย่างสุดเหวี่ยงไปในทิศทางไหนก็ไม่รู้.

ต้องหลับตา ทำมโนภาพทางวิญญาณดู; มนุษย์สมัยนี้กำลังวิ่ง วิ่ง
จนหมดลมหายใจ. คือวิ่งสุดเหวี่ยง แล้วไปทิศทางไหนก็ไม่รู้; แล้วก็ปรากฏว่ามี
แค่จะไปในทิศทางที่เป็นทุกข์มากขึ้น. ดูโลกในสมัยนี้ก็แล้วกัน มันยุ่งมากขึ้น มัน
ทุกข์มากขึ้น; เพราะมันวิ่งไปสุดเหวี่ยง จนไม่รู้ว่าจะไปไหน, คือไม่มีความ
สำรวจระวัง ไม่มีความเยือกเย็นอะไร. ทั้ง ๆ ที่รู้หนังสือมาก รู้อะไรมาก;
รู้จนกระทั่งไปโลกพระจันทร์ได้ นี่ก็ไม่มีอะไรดีขึ้น สำหรับที่จะเยือกเย็น; ผู้คน
สมัยนี้ไม่รู้หนังสือก็ไม่ได้.

เพราะฉะนั้นอย่ากลัวกันนักเลย เรื่องสุขจะไม่มีเงินไปเมืองนอก หรือ
อะไรทำนองนั้น; แล้วก็อย่าทำให้เขามีความเข้าใจให้ถูกต้องเสียตั้งแต่แรก
ว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อไปนิพพาน แล้วทำให้ดีที่สุดสำหรับที่จะเป็นอย่างนั้น. จะทำ
อะไร จะทำมาหากิน จะมีลูกมีเมีย จะมีชื่อเสียง จะทำอะไรก็สุดแท้ แต่ต้องไม่ขัด
กันกับเรื่องที่จะไปนิพพาน. ถ้าสมมุติว่าจะไม่ได้บิณฑิมาทางโลก ๆ เหล่านั้น เราก็ยัง
คงไปนิพพานได้ ก็เลยไม่ต้องกลัว, ไม่ต้องมีความหวาดกลัวในชีวิต ว่าจะไม่ได้อะไร

สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้. เคียงนี้เราอยากจะให้ได้อะไรให้มาก มันก็ได้เหมือนกัน; แต่ให้ถือว่าเป็นเรื่องแสดงความสามารถ หรือฝึกฝนความสามารถ.

ถ้าอยากจะมีเงินสัก ๑๐ ล้าน ถ้าอยากจะมีปัญญายาวทั้งวัน ก็เพื่อฝึกหัดฝึกฝนแสดงความสามารถ; ฝึกในเนื้อในตัวเพื่อไปนิพพาน. เพราะว่า สิ่งที่จะได้มาจากเงิน ๑๐ ล้าน หรือว่าปัญญายาวเป็นทางนั้น มันก็เป็นเศษขยะมูลฝอย หรือเป็นสวะทั้งนั้น; ใ้อะไรมานันก็เป็นสวะทั้งนั้น. ของดีแท้ ๆ นั้นก็คือการได้นิพพาน. ที่นี้เขาก็ไม่หลง เขาก็ใช้เครื่องมือเหล่านั้น เป็นเครื่องฝึกฝนความสามารถไปตั้งแต่เล็ก, เรียนเก่ง สอบไล่ได้ก็ ต้องการอะไรก็ได้. ครั้นเมื่อได้มากเข้า ๆ มันก็รู้ว่า นี่มันเป็นเรื่องสวะทั้งนั้น. ไม่ควรยึดมั่นว่าเรา ว่าของเรา; มันก็ทำให้เขาบรรลุถึงนิพพานในฉับพลันกระพริบตาได้. สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นเครื่องถ่วง แต่เป็นเครื่องสนับสนุน; แต่มันเป็นเรื่องยากกว่า ที่ว่าจะเอาแต่พอสมควร.

ฉะนั้นอย่าไปหวังอะไรให้มากเกินไปจนสมควร; ความรู้ก็ เกียรติยศชื่อเสียงอะไรก็ดี อย่าไปหวัง จนทำให้นอนไม่หลับ; ก็ให้ทำไปอย่างถูกต้องแล้วมันก็มาเอง และมันก็มาในลักษณะที่ถูกต้องและสมควรในปริมาณที่สมควรแล้วมันก็สลายไปเท่านั้น. หลักเรื่องว่า “พอสมควร” นี้ ช่วยจำไว้ให้ดี เป็นหลักของพุทธศาสนา; จะต้องมียะไรพอประมาณ.

ผู้ที่ไปสู่ความดับทุกข์จะต้องเป็น *อปฺปภิกฺขุ*, ก็ต้องมีกิจการงานหน้าที่พอประมาณ คือพอเหมาะพอดี, ให้มีการกระทำที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา พอเหมาะพอดี, ไม่ใช่ไม่น้อยไม่ไ้่มาก. แต่คำว่าน้อย หรือมากนี้ไม่ได้วัดโดยจำนวนเครื่องทองเครื่องวัดที่เขาวัด ๆ กันอยู่. ถ้าคนฉลาดมาก ก็ทำอะไรไ้มาก; เหมือนที่ผมเคยเปรียบให้ฟังว่า เมื่อฉลาดแล้วสามารถทำโรงสี

๑๐๐ โรงพร้อมกันไปไม่ได้ ไม่มีภาระหนักอะไรสำหรับคนที่ฉลาดในเรื่องนั้น. ถ้าเป็นคนที่ไม่ฉลาดแล้ว โรงสี่ครึ่งโรงก็ทำไม่ได้. ฉะนั้นให้ทำพอประมาณ และพอที่แก้กำลังความกตัญญูของตน ๆ. มันก็เลยต่างกัน คนหนึ่งทำได้ครึ่งโรง อีกคนหนึ่งทำได้หลายโรง ๑๐ โรง ๑๐๐ โรงก็ได้. นั่นก็เรียกว่าพอประมาณ คือพอที่แก้กำลังสติปัญญา ความสามารถ กำลังกายกำลังใจ; มันก็เดินสบาย. เก่งถึงอย่างไรก็ตาม น้อยกว่ามันสบายกว่า สะดวกกว่า; เพราะฉะนั้นจึงเอาเท่าที่มันจำเป็นก็แล้วกัน.

บอกว่า มตฺตญฺญตา จ ภคฺคสฺมี นี่มีการกินอยู่แต่พอประมาณ พอสมควร นั่นเป็นหลักในพระพุทธศาสนา. ฉะนั้นการทานนั้นก็พอประมาณพอสมควร เรา ก็เลยไม่มีปัญหาว่าจะออกขาย; ไม่มีปัญหาว่าจะไม่มีสิ่งที่จะทำให้เป็นมนุษย์ที่ดีได้. ถ้าบุตรภรรยาที่มีความเข้าใจกันเป็นอย่างดีแล้ว ครอบครัวนั้นก็จะมีความสุข คือมีพระนิพพานอยู่ในครอบครัวในระดับใดระดับหนึ่ง. ถ้าผิดจากนี้ก็ต้องเป็นคนทนทุกข์ทรมานแบบใดแบบหนึ่งเหมือนกัน. เป็นวิญญูสงสารที่น่าสมเพชเวทนา ในการเกิดมา.

เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจทิศเบื้องหลัง - บุตรภรรยา ในลักษณะที่มีความหมายแตกต่างกันเป็นลำดับ ๆ มา ตั้งแต่ใจที่มืด เรื่อยมาจนถึงค่อย ๆ ฉลาดขึ้น ๆ ฉลาดขึ้น ๆ จนถึงฉลาดที่สุด; เรื่องมันก็หมดปัญหา. เขาเรียกว่า "ทิศกระจ่าง สว่างไสว" นี้ภาษาบาลีใช้คำอย่างนี้. "ทิศนี้ปรากฏความสว่างไสว แก่ข้าพเจ้า" ส่วนอย่างนี้มีพูดในภาษาบาลี. เพราะว่าเราเข้าใจและทำถูกต้อง ในทิศนั้น ๆ. "ทิศมืดมัว" ก็หมายความว่า เราไม่มีความเข้าใจถูกต้องเพียงพอ ในสิ่งนั้น มันก็เลยมืดมัว. เรียกว่าทิศมืดมัวกับทิศสว่างไสว.

คำว่า “ทิศ” ตามตัวหนังสือก็แปลว่า สว่างไสว; แต่มันไปทำให้มืดมัว เพราะความใจ. ทิศเบื้องหน้า ปิฎกามรคา มีความสว่างไสวอย่างที่คุณมาแล้ว; ทิศเบื้องหลังก็มีความสว่างไสวอย่างนี้.

ที่นี้ ก็มาถึงทิศถัดไป คือทิศเบื้องขวา คือครูบาอาจารย์; ซึ่งควร จะรวมผู้บังคับบัญชา ผู้นำ ผู้อะไร อยู่ในทิศนี้ด้วย สำหรับในโลกสมัยปัจจุบัน; แม้กระทั่งนายจ้างก็ควรบรรจุไว้ในทิศนี้. เพราะว่าเป็นผู้นำในทางกิจการงาน หรือส่วนหนึ่งของชีวิต; หมายถึงนายจ้างที่ดี ผู้บังคับบัญชาที่ดี ผู้นำที่ดี.

“ครูบาอาจารย์” ในภาษาไทยมีความหมายเปลี่ยนไปจากรูปศัพท์ ในภาษาบาลีของเดิม. คำว่า “ครู” ของเดิมแปลว่าผู้นำทางวิญญาณ (spiritual guide) ไปสู่เป้าหมายที่ดี ๆ ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี แปลว่าเป็นผู้นำทาง spiritual. “อาจารย์” แปลว่าผู้ฝึกสอนมารยาทเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในโลกนี้ ซึ่งแปลเพียงว่า ผู้ฝึก. ครูแปลว่า ผู้นำทางวิญญาณ; อาจารย์แปลว่าผู้ฝึกมารยาท เพื่อเป็นอยู่ในโลกนี้. ส่วนคำว่า “อุปัชฌาย์” ในภาษาโบราณ ในอินเดียแปลว่า ครูสอน อาชีพ. อาชีพอะไรก็ตามอย่างที่เขาฝึกกันอยู่บัดนี้ อาชีพชนิดไหนก็ตาม ผู้สอน เรียกว่าอุปัชฌาย์. สอนให้ขี่ช้างขี่ม้า, สอนให้เล่นดนตรีอะไรก็ตาม เขาเรียกว่า อุปัชฌาย์ในวิชานั้น ๆ. ที่เอามาใช้ในภาษานักบวช ศาสนานี้ก็ถือว่า สอนอาชีพ สมณะ เขาเรียกว่าสาชีพ; ศึกษา และสาชีพ. สาชีพนี้แปลว่าอาชีพของสมณะ อาชีพของบรรพชิต; อุปัชฌายะเป็นผู้สอนอาชีพนี้. อุปัชฌายะ แปลว่าผู้ที่บุคคล จะต้องฟังคำ, เข้าไปฟังคำที่ท่านทำอย่างไร แล้วก็ต้องทำตาม; หรือฟังดู การที่ท่านบอกให้ทำอย่างไร แล้วจะต้องทำตาม. พอมาถึงความหมายในภาษาไทย มันเปลี่ยนไปหมด : อุปัชฌาย์แปลว่าผู้แสดงคนให้เป็นพระ อะไรทำนองนี้ไป ไม่รู้ว่าคุณความหมายเดิมมันหมายทั่วไปหมด ไม่เฉพาะบวชเป็นพระ จะเป็นอาชีพ อะไรก็ได้.

อุปัชฌาย์ ครูบาอาจารย์ นี้มีความหมายต่างกันอยู่ แล้วความหมายก็เปลี่ยนจนทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้น เพราะเหตุนี้บ้างก็ได้. กระทั่ง “ครู” เป็นเพียงลูกจ้างสอนหนังสือ อย่างนั้นก็น่าแปลก; เป็นโลกที่โง่มาก “ครู” จะต้องเป็นผู้นำทางวิญญาณตามความหมายเดิม “อาจารย์” เป็นผู้ฝึกให้ได้ตามนั้น, “อุปัชฌาย์” เป็นผู้สอนวิชาอาชีพ เพื่อเป็นอยู่ได้ในทางผัวร้างกาย. รวมความแล้วก็เป็นผู้ที่จะสร้างพื้นฐานแห่งชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ ให้เจริญก้าวหน้าไป. ถ้าจะเรียกเป็นที่พึ่งก็เป็นที่พึ่งทางสติปัญญาในชั้นเริ่มแรก. ครูบาอาจารย์ อุปัชฌาย์ เป็นที่พึ่งชั้นเริ่มแรกกัน ๆ ในชั้นนี้เห็นต้องตัวตั้งแต่เราเกิดมา; จะไปสูงสุดที่สมณเพราะเหตุนี้ ที่จะนำวิญญาณในเบื้องสูง แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงทศเบืองขวา – ครูบาอาจารย์ที่เกี่ยวข้องอยู่ในบ้านเรือน ก็เลยมองความหมายของคำ ๆ นี้ ในฐานะเป็นผู้นำ หรือให้แสงสว่างขึ้นทันของการเริ่มชีวิตในโลกนี้.

ถ้าเรามีผู้บังคับบัญชา ก็ต้องหมายความว่า เขาจะต้องเป็นผู้นำเราในเรื่องนี้; เพื่อนำหมู่พวกของเราไปในทางนี้ ในเรื่องนี้; เพราะว่าเขาสถาปกว่าเรา. ถ้าเรามีนายจ้างเราก็สมควรจะทำตามเขา; นี้เรียกว่าผู้นำในเรื่องโลก ๆ มีอยู่หลายประเภท ความหมายอยู่ที่ตรงนี้. นี้ถูกจัดไว้เป็นทศเบืองขวา. ข้างขวานี้ภาวนาบาลีให้ความสำคัญแก่คำว่าเบืองขวา คือว่าสำคัญกว่าเบืองซ้าย. ก็ต้องเอาใจใส่มากกว่า หรือถนัดกว่า. เพราะฉะนั้นการแสดงความเคารพ เขาจึงให้เอามือข้างขวาหันไปทางผู้ที่เราจะแสดงความเคารพ; เช่น ในการเดินประทักษิณ เขาให้เวียนเอามือขวาไว้ทางสิ่งนั้น.

ถ้าเราจะลุกออกไปทักทายผู้ที่เราเคารพ ต้องให้มือขวาของเราอยู่ข้างฝ่ายนั้นเรื่อย; เกิดเป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ ว่าถ้าเราจะนั่งข้างพระพุทธรูป ก็ให้มือขวาของเราอยู่ทางพระพุทธรูป จึงจะเรียกว่าเคารพ. เพราะฉะนั้นผู้ที่

เป็นลูกน้องทางแถว ก็จะนั่งไปทางซ้ายมือเรื่อยไป. อย่างนี้เรียกว่าทำถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณีแห่งความหมายของคำว่า ซวา หรือมือขวาเป็นสำคัญ. แล้วก็มาเป็นความหมายของคำว่า *อุกตัง* และ *ดิงวม* ไปเลย. กิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นเบื้องขวาก็เลยเป็นกิจกรรมฝ่ายกุศล: กิจกรรมฝ่ายเบื้องซ้ายก็จะถือเป็นเรื่องทรงกันขำ; เพราะขวาเป็นชื่อของของดี ที่จะให้ จะบูชา อย่างทักษิณเวทาน เป็นต้น. คำนี้ก็แปลว่าขวาก็เหมือนกัน. ต้องให้ซ้ายมือขวา ต้องทำซ้ายมือขวาเป็นของดี. ฉะนั้นทิศเบื้องขวาก็มีความสำคัญตามความหมายนั้น.

ที่ว่าเราจะต้องมีผู้นำตั้งแต่แรกตั้งขึ้นมาดูโลกนั้น บิภามารดาที่เป็นบูรพาจารย์, คุรุคนแรก อาจารย์คนแรก แล้วเป็นต่อมาจนตลอดชีวิต. ส่วนครูบาอาจารย์ที่โรงเรียน ที่วิทยาลัย ที่วัดที่วาอะไรก็ตาม ก็ทำหน้าที่อื่นนี้ ในส่วนที่บิภามารดาทำไม่ได้ หรือไม่มีโอกาสจะทำ; ก็เลยเอามาให้เป็นทิศเบื้องขวาท่อจายทิศเบื้องหน้า. ความเคารพในครูบาอาจารย์จึงถือเป็นสิ่งสำคัญ บัญญัติไว้ในฐานะเป็นสวัสดิกัมมกล เป็นสิ่งที่เปี่ยมมงคลสูงสุด; แล้วก็ตามไปจนถึงคนเฒ่าคนแก่.

คนเฒ่าคนแก่นี้เกิดมาก่อน ฐานะไร่มาก เห็นอะไรมาก ก็อยู่ในฐานะที่จะเป็นครูอาจารย์ไปหมด. ก็เลยขยายขอบเขตออกไปจนถึงว่า จะต้องให้หัวคนเฒ่าคนแก่ เคารพคนเฒ่าคนแก่ เคารพพ่อแม่ เคารพครูอาจารย์ มันไปทางเดียวกันหมด. อย่างที่ผมเคยเล่าให้ฟังบ่อย ๆ ว่า การเคารพคนเฒ่าคนแก่นี้ ต่อกันเกรงมาก ในวัฒนธรรมไทยโบราณ. ถ้าเห็นคนแก่แล้วจะต้องให้หัวทั้งนั้น; แม้จะเป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ ก็ต้องให้หัว; เดินสวนทางมาเห็นคนแก่ ก็จะต้องยกมือไหว้ ทำความเคารพคนแก่ นั้น แม่จะบ้า. เราไม่ได้ให้ความบ้าของเขา; แต่ให้หัวสัญลักษณ์ของความเป็นผู้รู้ราตรีนาน ก็คือว่าเกิดก่อน รู้จัก

โลกมากกว่า; เป็นสัญลักษณ์เหมือนกับเราเห็นผ้าธงชาติก็ไหว อย่างนั้น, เราก็ไม่ได้หมายความว่าไหวเศษผ้าไม่ก็ตางค์นั้น แต่เราไหวความหมายของชาติ.

ผมเมื่อเด็ก ๆ ก็เคยไหวกันแก่ที่เค็นผ่าน แม้เป็นคนบ้า; ซึ่งเรารู้ว่าเป็นคนบ้า; แต่อาจารย์บังคับให้ไหวก็ต้องไหว ไม่ไหวก็ต้องถูกตี. ไม่ต้องรู้ว่า คนเผ่าคนแก่นั้นจะเป็นอะไร, เป็นคนเผ่าคนแก่ก็แล้วกัน. นี่ก็เป็นการทำให้หัวใจของเราอ่อนโยน สุภาพ ไม่กระต้างด้วยมานะ. มันก็เป็นนิสัยที่ดี เป็นอะไรที่ประเสริฐอยู่ในจิตใจ จะไม่กระต้างด้วยมานะ.

ขอให้นึกถึงคำว่า “รัตัญญู” แปลว่า ผู้รู้ราตรีนาน ราชริยาว นั่นคือคนเกิดก่อน. เขาทำอะไรได้ก่อน. เที่ยวนั้นเขามีคำพูดว่า ลูกกินข้าวก่อนมึง, ลูกกินนมแม่ก่อนมึง ฯลฯ; หมายความว่าเขาเกิดก่อน ต้องรู้อะไรดีกว่า; อย่างน้อยเขาก็รู้ว่า รสของข้าว รสของน้ำนมนี้เป็นอย่างไร ก่อนเด็ก ๆ คนนี้. เพราะฉะนั้นเขาก็มีความรู้มากกว่าเรา ก่อนเรา. รัตัญญู ตามปกติแล้วก็ต้องเห็นอะไรมามาก; ก็ต้องพูดอะไรเป็นประโยชน์ได้เป็นธรรมคา; คนบ้านอนนั้นมันยกเว้นไป.

ที่นี่ ผมจะเอาธรรมชาติเป็นหลัก เช่นสุนัขตัวนี้มันแก่กว่าเพื่อน มันฉลาดกว่าเพื่อนเพราะอายุมันมากกว่าเพื่อน. อีกตัวหนึ่งมันเพิ่งเกิด มันโง่หลายอย่างต่อหลายอย่าง; แต่แล้วมันก็ฉลาดขึ้น ฉลาดขึ้น โดยที่มันสอนกันอยู่ตามธรรมชาติ; ไม่มีครูที่ไหนมาสอน. นี่คือผลของการที่ว่า รู้ราตรีนาน - รัตัญญู. มันจะโง่จะฉลาดโดยพื้นฐานของมัน โดยกรรมพันธุ์อย่างไรก็ตามใจแต่ความที่มีอายุมาก มันก็ต้องรู้อะไรขึ้นมามากกว่าเสมอ เพราะมันถ่ายทอดกันได้ เพราะมันเอาอย่างกัน; ที่แรกก็ทำอะไรไม่เป็น แล้วค่อยว่ามันก็ทำเป็น

เพราะมันเอาอย่างตัวที่วัดก่อน มันก็เลยถ่ายทอดกันมา. สำหรับสุนัขนั้นอย่าง
วิชาที่จะกักตุนให้ตายนั้นไม่ใช่ง่าย; แต่ตัวแรกๆ มันทำเป็น ตัวหลังมันก็ทำเป็นตาม
แล้วก็ไม่ยอมตาย; กักตุนให้ตายได้. นี่คือผลของการเกิดก่อน รู้ราตรียาว
นานกว่า.

เพราะฉะนั้น จะต้องถือว่าคนที่มียายุมากกว่านี้ เป็นครูบาอาจารย์
อย่างใดอย่างหนึ่ง แง่ใดแง่หนึ่งแม้เขาจะเป็นคนบ้า. ถ้าเขาพูดไปตาม *experience*
ของเขาแล้ว มันจะมีประโยชน์แก่คนฟังเสมอ. เพราะฉะนั้นอย่าได้ดูถูกคน
เกิดก่อน หรือคนเลวก่อนแก่; เขาเป็นผู้ที่ควรทำความเคารพอย่างหนึ่งใน
สามอย่าง คืออริยวุฒิ ชาติวุฒิ คุณวุฒิ. เขาถือว่าเราโดยเขาเกิดก่อนคืออริยวุฒิ,
คิดว่าเราโดยชาติตระกูล, เขาถือว่าเราโดยคุณวุฒิ. นั่นแหละคือทิศเบื้องขวา
คือผู้ที่รู้อะไรมากกว่า ในฐานะที่จะเป็นผู้นำได้ เรียกว่าทิศเบื้องขวา อยู่เบื้องขวา
จะต้องทำอะไรด้วยมือขวา.

เดี๋ยวนี้โลกกำลังจะไม่มีทิศเบื้องขวา; ครูบาอาจารย์ถูกทำลายให้เป็น
ลูกจ้างสอนหนังสือไปทั่วโลก. ไปเป็นเพื่อนเล่นของเด็กเสียแล้ว. ถ้าเด็ก ๆ
แม่สมัยนี้ถูกอบรมให้เป็นผู้ที่เห็นว่า ครูบาอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา แล้วโลกทั้งโลก
ก็จะคิดว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้, อย่างที่เห็นอยู่ในบัดนี้, พูดให้มันชัดก็คือ ฮิปปี้จะ
เกิดขึ้นในโลดไม่ได้ ถ้าวัฒนธรรมอันนี้ยังอยู่. ที่มันนอกคอกไม่เชื่อครูบาอาจารย์
ไม่เชื่อบิดามารดา ไม่เชื่อคนแก่ ไม่มีกตัญญูกตเวทิตี นี่เป็นบาปกรรมของมนุษย์
ในโลกที่ละทิ้งทิศเบื้องขวา; ทำทิศเบื้องขวาให้มีลมัว จนมืดมิดไปหมด.

การที่จะปฏิบัติต่อครูบาอาจารย์อย่างไรเท่าที่มีอยู่ในแนวโกวาทนั้นผมจะ
ไม่พูด เพราะว่ามันจะเปลืองเวลาโดยไม่จำเป็น. ไปอ่านเอาเอง ไปดูเอาเอง

แล้วปฏิบัติให้เคร่งครัดตามนั้น; ผลมันก็จะได้ตามนี้ ตามที่เรากำลังพูด แล้วคุณก็ท้องถิ่นอยู่ในเวลาที่ไหว้พระสวดมนต์ ท่องนวโกวาท. ให้ถือว่า เราต้องมีทิศเบื้องขวานี้ คือสว่างไสวอยู่จนตลอดชีวิต. ตั้งแต่เกิดมา จนตลอดชีวิตจะต้องมีทิศเบื้องขวาที่แจ่มแจ้งชัดเจน สว่างไสว ปฏิบัติถูกต้องอยู่อย่างน่าชื่นใจ จนตลอดชีวิต.

ทิศเบื้องขวามีความถึงที่พึ่งทางสติปัญญาในระยะเริ่มแรก; เป็น การตั้งต้นที่ที่ถูกต้องเพื่อจะสร้างพื้นฐานแห่งชีวิตของคนที่เกิดมา ให้มีพื้นฐาน ที่ดีและงดงาม เจริญไปตามจุดหมายปลายทาง คือนิพพาน. ครูบาอาจารย์ เป็นผู้นำในทางวิญญาณในระยะเริ่มแรก เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางคือนิพพาน เป็นที่สุด. นี่เรื่องครูบาอาจารย์ มันเกี่ยวกับนิพพานอย่างนี้. แม้จะสอน ก. ข. ก. กา. ก็ถือว่ามันเป็นการเริ่มต้นที่จะให้มีสติปัญญาฉลาด; รู้หนังสือมันฉลาดกว่าไม่รู้ หนังสือ จึงให้เรียนหนังสือ; แล้วก็มีผลความฉลาดอย่างอื่น ๆ เพิ่มขึ้น ๆ แล้วนำไปใช้ให้ถูกวิธี สำหรับจะไปนิพพาน อย่างมาหลงอยู่ในวัฏสงสาร.

สมมติว่า จะต้องหลงอยู่ในวัฏสงสาร ก็ให้มันเกิดความฉลาดขึ้น ใน กองทุกข์นั้นเอง; ก็จะไม่หมกอยู่กับกองทุกข์จนตลอดชีวิต เพราะมันมีสติปัญญา ฉลาดไปตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีแล้ว; มันไม่โงะโงะไรนาน มันไม่โงะโงะไรสักนาน มันก็เปลี่ยนเป็นความฉลาดไปตามลำดับ.

ต่อไป ทิศเบื้องซ้าย – ญาติ และ มิตร.

คำว่า “ซ้าย” ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า ผิดตรงกันข้ามจากเบื้องขวา แล้ว เพียงแต่มีความสำคัญรองลงมาในทำนองนั้น. คำว่าซ้ายในความหมายอื่น ๆ หมายความว่าตรงกันข้ามจากขวา กลายเป็นผิดไปก็มี; เราไม่เอาความหมายนั้น

เราเอาความหมายตรงที่ว่า มันคู่กันกับขวา; มือขวาเก่งกว่ามือซ้าย; มือซ้ายเป็นรอง เป็นลูกน้องของมือขวา : มีทั้งซ้ายทั้งขวาก็ทำอะไรได้ก็. เมื่อคนเราเกิดมามีทั้งมือซ้ายมือขวา; หน้าที่ของมือขวาก็อย่างหนึ่ง หน้าที่ของมือซ้ายก็อย่างหนึ่ง พอรวมกันเข้าทั้งสองมือ ก็สมบูรณ์เท่านั้น. เพราะฉะนั้นเราต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง. คนบางคนอุกริใช้มือซ้ายแทนมือขวา ก็ต้องเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ ว่ามือข้างนั้นของเขา เขาเอาเป็นมือขวา. คนที่เขียนหนังสือด้วยมือซ้ายนั้นก็ให้รู้เสียว่ามือที่เขียนนั้นมันมือขวา. มันถนัดซ้าย มือนั้นก็ถือว่าเป็นมือขวา. อย่างนี้เราก็ไม่หลงในความหมายของคำว่า “ซ้าย” – “ขวา”.

ทิศเบื้องขวาคือทิศใต้ ทิศเบื้องซ้ายคือทิศเหนือ มันกลับกันอยู่อย่างนี้; นั้นในทางภาษาพูด ทิศเหนือเลวกว่าทิศใต้. คนไทยแต่โบราณเรียกทิศใต้ว่า “ห้วนอน”. ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “เบื้องห้วนอน” มันหมายถึงทิศใต้; เพราะฉะนั้นเขาจึงนอนหันหัวไปทางทิศใต้ ซึ่งเป็นเรื่องไสยศาสตร์หรืออะไรก็ตามที. คนโบราณเห็นความสำคัญของทิศใต้ จะนอนหันหัวไปทางทิศใต้ เป็นลวดีมงคล; นอนหันหัวไปทางทิศเหนือ หรือตะวันตก เป็นอัปมงคล; นี่เป็นไสยศาสตร์ ส่วนวิทยาศาสตร์จะอย่างไรก็ไม่รู้. แต่ว่าทางธรรมะ ทางศาสนา เขาว่าครูบาอาจารย์ อยู่ทางทิศใต้ อยู่ทางทิศห้วนอน. เพราะฉะนั้นเราจึงหันห้วนอนไปทางทิศใต้ มันก็ถูกเหมือนกัน คือเราจะไม่กระดากหรือขะเขย่งว่า เราเหยียดเท้าไปทาง ครูบาอาจารย์; เมื่อนอนก็จะต้องทำให้จิตใจสบายขึ้นมา.

ทิศเบื้องซ้ายมันก็เป็นทิศสนับสนุนทิศเบื้องขวา เอากันอย่างนั้นก็ได้แล้วกัน; มือซ้ายสำหรับสนับสนุนมือขวา ให้มันมั่นคงขึ้นอีกก็เปอร์เซ็นต์ก็ตามใจ; ได้แก่ญาติ และมิตร. ทีนี้ถ้าเราจะมองกันในฐานะเป็นที่พึ่ง มันก็เป็นที่พึ่ง

รอบ ๆ ตัว; เพราะเรามีญาติและมิตรรอบตัว เป็นที่พึ่งในความหมายทางสังคม; คือร่วมมือกันเป็นจำนวนมาก ทำของยากให้เป็นของง่าย, ทำของหนักให้เป็นของเบา.

คำว่า “ญาติ” แปลว่าผู้ที่เราต้องรับรู้อยู่ในใจเสมอว่าเขาเป็นญาติ ก็ต้องรับผิดชอบในหน้าที่ที่เราจะต้องประพฤติต่อญาติ. คำว่า “ญาติ” ชาติศัพท์ แปลว่ารู้ความหมายก็ต้องรับรู้ ต้องนับไว้ในใจ. “มิตร” แปลว่าผู้มีความรัก, มิตร - แปลว่า ความรัก; แต่ไม่ใช่รักทางอารมณ์, มิตร, มิตร อะไร ก็ถาม แปลว่าความรัก รักอย่างบริสุทธิ์; เพราะว่า เป็นผู้เป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่กันและกัน. เพราะเรามีทั้งผู้ที่เราจะต้องรับรู้ด้วยความรัก, ใช้คำว่า วิสาสะ; วิสาสะ แปลว่าเกี่ยวข้องกันเป็นประจำ; แล้วก็เกิดกำลังมั่นคงขึ้น มาทางสังคม. เช่นหมู่บ้านนี้ ถ้าทุกคนรักกันอย่างญาติมิตรก็เจริญ ศัตรูก็ทำอะไรไม่ได้; ความเจริญก็เป็นไปอย่างง่ายดาย. ที่พึ่งทางสังคมเป็นอย่างนี้; เพราะฉะนั้นเราก็ขจัดศัตรูออกไปเสียโดยวิธีที่ดี คือให้ทุกคนเป็นมิตร.

ถ้าทำผิดไป ความเป็นศัตรู หรือความไม่เป็นมิตรนี้จะเกิดขึ้น แม้แต่พี่น้องร่วมสายโลหิต; มันก็สำคัญมากอย่างนี้. ต่อให้เป็นญาติพี่น้องร่วมสายโลหิต ที่เรียกว่าหลานตาเหล่กันมา; มันจะเป็นศัตรูกันขึ้นมาได้ ถ้าทำผิดในทิศนี้; และจะเป็นศัตรูที่ร้ายแรง เพราะว่ามันอยู่ใกล้ชิด. เพราะฉะนั้นจึงสอนให้แผ่เมตตาจิต ไม่มีใครที่เป็นศัตรู; พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนั้น. เราจึงต้องยึดมโนจิตใจของเราไปในทางที่ไม่มีใครเป็นศัตรู; แม้เขาจะมาฆ่าเรา เราก็ไม่ถือว่าเขาเป็นศัตรู จะพยายามทำความดีชนะความชั่ว.

มีเรื่องตัวอย่าง ในกฎปฐมสูตร พุทธภาษิตที่เคยเอามาเล่าให้ฟังบ่อย ๆ จะเป็นหลักในเรื่องนี้. ที่จะทำให้ใครในโลกนี้ไม่เป็นศัตรู เพราะถือเป็นมิตรหมด.

มีเรื่องว่า โจรมาจับเรณูคนชั่วแล้ว เอาเลื่อยมาเลื่อย; กกจะ แปลว่า เลื่อย. พอเลื่อยมันเลื่อยผิวหน้าขาด เขาก็ไม่คิดประทุษร้ายแก่โจรนั้น; ถ้าประทุษร้าย ก็ไม่ใช่คนของตถาคต. ถ้ามันเลื่อยเนื้อขาด ก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น; มันเลื่อยถึงกระดูก ก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น; แม้เลื่อยถึงเยื่อกระดูก ก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น. อย่างนี้เป็นคนของตถาคต เรียกว่าไม่มีศัตรู; ในบาติ เรียกว่า กกชุมมุตฺต ในเมฆิมินิกาย ถือเป็นจุดสำหรับฟังเสียงที่ว่าจะไม่มีศัตรู; แม้ตายไปก็ไม่มีศัตรู เพราะว่าไม่คิดว่าใครจะเป็นศัตรู. แล้วก็มีวิธีที่จะทำศัตรู ให้กลายเป็นมิตรด้วยวิธีต่าง ๆ กัน. ไปคิดเอาเองว่าจะชนะความชั่วด้วยความดีได้อย่างไร? มันก็ทำให้มีเมตตาจิตต่ออยู่ด้วยเสมอ, ทายก็ตายไปด้วยเมตตาจิต; เพราะฉะนั้นเราไม่มีศัตรู. เราพูดได้ในส่วนตัวเรา ภายนอกเขาจะพูดว่าคนนี้ฆ่าคนนี้ คนนี้ก็ต่อเป็นศัตรูคนนี้. แต่คนที่ตายไปนั้น ไม่รู้สึกว่าใครเป็นศัตรู เพราะทั้งความปรารถนาดีต่อสัตว์ทั้งปวงอยู่เรื่อย. ในบทสวเมตทา ก็ยังมีการพิจารณาอย่างนี้ ไม่มีใครที่จะเป็นศัตรู; มีแต่สิ่งมีอุปายที่จะทำศัตรูให้กลายเป็นมิตร โดย การตั้งใจเมตตาเป็นเบื้องหน้า แล้วกระทำต่อเขาตรงตามจิตที่เมตตา. นี่ถือว่า เราทำตัวให้เป็นคนของพระพุทธเจ้า เป็นคนของตถาคต; ทำศัตรูให้ไม่เป็นศัตรูได้.

ถ้าพูดอย่างศาสนาวิสัยนาก็มีว่า จบแก้วมัยให้ดับแก้วชาด้วย, ขโมยเตื่อไปแล้วให้ตามเอาเสื้อคลุมไปให้ด้วย. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า แม้เอาเลื่อยมาเลื่อยก็อย่าไปโกรธมัน. นี่เพื่อจะทำศัตรูให้กลายเป็นมิตรไปทั้งหมดเสีย ทั้งโลกเลย. จะเป็นผีสิง เทวดา สัตว์ร้าย เคนจันน เสือ สิงห์, อะไรก็ตาม มันจะต้องเป็นมิตรไปหมดสำหรับจิตใจของคน ๆ นั้น. เพราะฉะนั้นเรื่องฆ่ากันยิงกัน หรืออะไรมันก็มีไม่ได้; มีความหมายว่า มองดูกันด้วยสายตาที่แสดงความรัก เข้ากันสนิทเหมือนน้ำและนม; นี่เป็นตำนานบาติ; เป็นโลกแห่งมิตร

ไม่มีศัตรู. เตียวนี้ เป็นโลกแห่งศัตรู. ต่อกันระงมไปในบรรดาทางวิหุ. ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร. ตัวน้เป็นเคนเลวไปทั้งสองฝ่าย; ก็เป็นโลกแห่งศัตรู, โลกแห่งความอาวาท, โลกแห่งความกลัว. ถ้าเรามีเมตตาจิต เป็นมิตรไปหมด ก็เป็นโลกแห่งความอบอุ่น.

หน้าที่ ที่ปฏิบัติต่อมิตร เพื่อสร้างความเป็นมิตร ก็มีอยู่ในบาติแห่งหนึ่ง ว่าถ้าสูงกว่าโดยลักษณะใดก็ตาม ให้แสดงความเคารพ. ถ้าเสมอกันให้แสดงความเป็นกันเอง, ถ้าต่ำกว่าให้แสดงความเมตตาปรานี. ถ้าเอาตัวเราเป็นหลักมันจะมีคำว่า หรือเสมอกัน หรือสูงกว่า. ที่นี้คนที่ต่ำกว่าเรา ก็จะมีตัวของเขาเอง แล้วก็มีคนที่ต่ำกว่าหรือเสมอกัน และสูงกว่า. ตามบัญญัติความหมายทางโลกๆ; เพราะว่าการเป็นเจ้าทำให้สัตว์โลกเป็นต่าง ๆ กัน ตามอำนาจของกรรมนั้น. มันก็เกิดความต่ำกว่า เสมอกัน สูงกว่าขึ้นมา.

ถ้ากรรม - การกระทำของเขา จัดเขาไว้ในฐานะที่มันสูงกว่าเรา โดยเหตุไรก็ตาม. โดยอายุแก่กว่าก็ตาม โดยชาติสูงกว่าก็ตาม โดยอะไรสูงกว่าก็ตาม หรือสมรรถภาพสูงกว่า, ก็เรียกว่าสูงกว่า. ถ้ามีสิ่งเหล่านี้เท่า ๆ กัน ก็เรียกว่าเสมอกัน. ถ้าถ้อยกว่าเราก็เรียกว่าต่ำกว่า. ไม่มีช่องไหนที่จะไปถูกกู่หมื่นใครได้เลย. ใครมีจิตใจกู่หมื่นผู้อื่น คนนั้นเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า. ที่สูงกว่าให้เคารพ, ที่เสมอกันให้แสดงความเป็นกันเอง, ที่ต่ำกว่าให้เมตตาปรานี; แล้วจะเอาตรงไหนมาตูกูกูหมื่นกัน. พระก็ไม่มีโอกาสที่จะตูกูกูเกี้ยว หรือแฉ หรือคนที่เลวไปกว่านั้น. เพราะฉะนั้น ขอให้ถือหลักอันนี้ซึ่งเป็นหลักพุทธศาสนา. มีอยู่ในรูปของพุทธภาษิต พระบาลี, หรือจะมีมาก่อนพระพุทธเจ้าก็ตามใจ; เราถือว่าพระพุทธเจ้าท่านรับรองหลักเกณฑ์อันนี้.

ที่เป็นกันอยู่โดยมาก สูงกว่าให้แสดงความรัก มันก็ยังไม่แสดงความรัก; มันจะแข่งดี มันจะบีบคั้นบีบค้ำให้หักคะแนนลงไป; นี่มันไม่สร้างความเป็นมิตร. ถ้าเสมอกัน มันก็อยากจะวัดให้ต่ำลงไปเสีย, มันก็จวนจวน. ที่นี้พอต่ำกว่าก็เอาเป็นลูกได้ไปเสีย, มันก็ห่มคลุมโดยประการทั้งปวง. เพราะฉะนั้นขอให้เปลี่ยนเสียใหม่ ว่าในโลกนี้ไม่มีบุคคลใดที่เราควรจะไปดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ช่มเหิงเขาเลย. สูงกว่าก็เคารพ, เสมอกันก็เป็นกันเอง, ต่ำกว่าก็เอ็นดูเมตตา, มีอยู่เท่านั้น; จะสามารถพลิกศัตรุให้กลายเป็นมิตรไปหมดได้. มันมีปัญหาลิขิตย่อยของคนคิดแคบ ๆ บางคน ว่าเราไปเคารพเข้า มันก็เลยช่มเหิงเอา; นี่มันเป็นอันธพาลด้วยกันทั้งสองฝ่าย, มันเป็นโลกในยุคที่เต็มไปด้วยอันธพาล. คนชั้นผู้บังคับบัญชาที่เป็นอันธพาล ลูกน้องมันก็คือควั่น; ยิ่งไปเคารพมันเข้าก็ยิ่งเดือดร้อน. แล้วมันก็ไม่มีอะไรจะนำเคารพเลยสักอย่างเดียว มันก็ยากที่จะเคารพ; ก็เลยไปกันใหญ่เลย. อย่างนี้เราอย่าไปคิดอย่างนั้นเลย; อย่างน้อยเขาก็เป็นผู้บังคับบัญชาที่มีโชคดี ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่นั้น เราก็เคารพในส่วนนี้ก็แล้วกัน; แต่มิได้หมายความว่า เราจะต้องไปทำความชั่วตามเขา ตามคำสั่งของเขา.

คำว่าเคารพ ไม่ได้หมายความว่า ก้มหัวลงไปแล้วต้องทำตามทุกอย่าง, หรือไปพลอยเป็นอย่างนั้นไปด้วย. เคารพนั้นหมายถึงเอาใจใส่ให้ถูกต้อง ตามวิถี ตามเหตุตามผล เรียกว่าเคารพเอื้อเฟื้อ. เราเคารพต่อสุนัข หมายความว่า เราเอาใจใส่มันให้ถูกต้อง ตามเรื่องของการที่เราเป็นคน มันเป็นสุนัข, จะต้องปฏิบัติกันอย่างไร ก็เรียกว่าเคารพเอื้อเฟื้อในสิ่งนั้น. เขาสูงกว่าโดยปริยายใดก็เคารพ นั่นแหละเราอาจจะแก้ไขนิสัยของเขาได้. ถ้าเราไปแข่งดีเข้าด้วย ที่นี้มันก็จะเกิดอันธพาลต่ออันธพาลฟัดกัน. ที่นี้เรามองกันให้แสดงความเป็นกันเอง

นี่ไม่ใช่เป็นเพื่อนส่ำมะเทศเหมา; แต่ต้องประพาศอกันอย่างถูกต้องกลมเกลียวกันไป. ถ้าจำง่าก็เมตะปราณี อย่าไปตูดอกเขา, เห็นอกเห็นใจเขาซิ.

เรื่องมันก็มีเท่านี้. การที่จะปฏิบัติต่อสังคม คือผู้ที่จะต้องเป็นมิตรกันและกันทั้งโลก เป็นทิศเบื้องซ้าย; แม้จะต่ำกว่าเบื้องขวา แต่มันก็ใหญ่กว้างกว่าเบื้องขวา เป็นเรื่องรอบตัวเราเสียมากกว่า. ถ้าปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธเจ้าสอน ทิศเหนือหรือทิศเบื้องซ้ายนี้ก็จะปรากฏสว่างไสว ราบรื่นแก่ทุกบุตรนั้น โดยไม่ต้องสงสัย.

นี่ทิศเบื้องขวากับซ้าย ทิศคู่นี้จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างนี้; ไม่ใช่ว่าตรงกันข้ามไปเลย.

เวลาของเราทั้งหมดสำหรับวันนี้.

□